

"Οτι δὲ καὶ ὁ ἡθικὸς κλάδος δέν ἔμεινεν ἀθικτος ὑπὸ τῶν ἀμφιβολιῶν τούτων φχίνεται ἐκ τοῦ βλου χαρακτῆρος τῆς Εὔριπιδείου τραγῳδίας ἔτι ἀκριβέστερον ἢ ἐκ τῶν μερικῶν ἐκφράσεων, αἵτινες ἐσκανδάλιζον ἐν μέρει τοὺς συγχρόνους τοῦ ποιητοῦ⁽¹⁾. Αἱ τραγικαὶ τοῦ Εὔριπίδου ἀφορμαὶ πηγὴν ἔχουσιν οὐχὶ τόσον τὴν σύγχρουσιν ἐκείνην τῶν ἡθικῶν δυνάμεων, ἢν ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς μετὰ βαθύτερης συνέσεως γνώσκουσι νὰ παριστῶσιν, δύσον τὰ προσπίκας πάθη, τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ κακά τὸν βίον συμβάντα καὶ πασιχρήματα. Οἱ ἥρωες αὐτοῦ στεροῦνται τῆς ἴδεντικότητος, ἢτις θὰ εποίει αὐτοὺς τύπους δλοκλήρου εἶδους· οἱ θεοὶ αὐτοῦ προσφέρουν ταῖς πολὺ αὐθικρετώτερον, ἴδιοτροπώτερον, ἐμπαθέστερον ἢ οἱ τῶν πρὸ αὐτοῦ δραματικῶν ποιητῶν⁽²⁾, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ δραματικῇ τῶν γεγονότων ἀνηπτύξει δέν πραγματοῦται παρ' αὐτῷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ὑψηλοτέρη ἐκείνη ἀναγκαιότης, ἢν παρὸ τούτοις

ζῇ δ' οὐκέτ' ὅντος σώματος· κακοῖοι δὲ
ἅπαντα φρονίδα συνθανόντες.

Ἐν δὲ τοῖς Πρακλείδαις 501 κ. ἐφ. φχίνεται ἀδιαφορῶν ἃν οἱ τεθνεῶτες αἰσθάνονται τι ἢ μή.

(1) Ως π. χ. ἡ γνωστὴ ρῆσις ("Ιππολ. 612): ἡ γλῶσσ' ὄμωμιχ' ή δὲ φρὴν δινώμοτος, ἢ ἡ δήλωσις τοῦ Ἐπεοκλέους (Φοιν. 504 525) ὅτι χάριν τῆς τυραννίδος τὰ πάντα ποιητέον καὶ ἀδικητέον ἔτι, ἢ ἡ τοῦ πρεσβύτου ("Ιων. 1045) ὅτι τοῖς εὐτυχοῦσιν ἀρμόζει νὰ τιμῶσι τὴν εὔσεβειαν, δταν δὲ πρόκηται νὰ ἐκδικηθῇ τις τοὺς ἐχθρούς, οὐδεὶς νόμος δημοδῶν κεῖται. Ήπειδὴ ταῦτα ὁ Εὔριπίδης δέν ἐκφέρει ὡς ἴδια, ἐδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τις ὅτι δέν ἐκρρίζουσι τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὰ ἐν τοῖς Αποσπάσμασιν ἀπαντῶντα, περὶ ὧν ἀγνοοῦμεν ἐν τίνι συναφείχ εύρισκοντο. Άλλα δέν ἔχει οὕτω. Διέτι ἔνθεν μὲν πολλαὶ τῶν ἀποφάνσεων τούτων οὕτως ὀλίγονοι στηρίζονται ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δρώντων προσώπων, ὡστε πρέπει ν' ἀποδοθεῖσιν οὐχὶ τῇ δραματικῇ τέχνῃ, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τῆς διανοήσεως τοῦ ποιητοῦ, ἔνθεν δὲ ἡ καὶ ὑπερβολὴν συγχὴ ἐμφάνισις τοιούτων κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Σοφιστικοῦ διαφωτισμοῦ ἐκρρίζομένων ρῆσεων ἀποδεικνύει πόσον ὑπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ διαφωτισμοῦ τούτου ἡτο πεπληρωμένος ὁ Εὔριπίδης. Ἡθικὰς συγχρούσεις καὶ ἀντιθέτους περὶ τοῦ βίου δοξοσίας ἔξιστερησ καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ἀλλ' ἐάν τις δοκιμάσῃ, οὐκ ἵδη πέσει τοῦ Σοφοκλέους δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα ἐκ τοῦ Εὔριπίδου.

(2) Ως τοῦτο πλὴν ἀλλων ὁ L. Schmidt ἀποδεικνύει ἐν Die Ethik der Alten Griechen σελ. 17.

Θαυμάζομεν, ὅλλ' ἐπέρχεται τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν ἔξωτερικῶν,
· δῆλος δὴ διὸ θεοφραστίας τινὸς ἢ διό τινος ἀνθρωπίνης πανουργίας.

"Οὐεν δὲ Εὔριπίδης καίπερ πλούσιος ὥν ποιητικῶν καλλονῶν καὶ ἔξωτερων εἰπεῖν φρεστήν τοῦ θεοφραστοῦ τῶν χαρακτήρων, καίπερ ἄξιος γενόμενος τοῦ θεοφραστοῦ ὡμῶν διό τε τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυνκμάτων καὶ δι' ἣν ἀσκεῖ βαθυτάτην ἐπιδροσιν επὶ τὸν θεατὴν διό πολλῶν δρακυτικῶν λόγων καὶ σκηνῶν, καίπερ νεωτερικὸς φρεστήν τοῦ θεοφραστοῦ διό τὴν ἑκυτοῦ προσέγγισιν πρὸς τὴν νεωτέρων τραγῳδίαν, τὴν τῶν χαρακτήρων (¹), — διότι τοῦ θεοφραστοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ μόνου τῶν δύο μεγάλων προδρόμων αὐτῷ ἀναμφισβητήτως κατῆλθεν, ἵνα εἰσαγάγῃ εἰς τὴν τραγῳδίαν τὴν μέθοδον ἐκείνην τῆς ὑποκειμενικῆς σκέψεως, τῶν πεποιημένων ἐπακολουθημάτων καὶ τῆς καλλιτεγνικῆς βιτορικῆς, ἐν ᾧ ἡ θηλούθησσαν αὐτῷ εὐθὺς μετὰ τηῦται ὁ Ἀγάθων μετὰ τῆς ἐπαγωγοῦ καρφότητος αὐτοῦ καὶ ὁ Κριτίκης ἐν τῇ Σοφιστικῇ διδακτικῇ ποιήσει αὐτοῦ (²).

Συγχρόνως τῷ Λισχύλῳ, ὅλλ' ὀλίγον πρότερον, ἦκμαζον ὁ Ἐπίγαρμος, ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Ηλίνδαρος, εὐθὺς δὲ μετ' αὐτὸν ὁ Βακχυλίδης. Ήερὶ τοῦ Ἐπιχάρμου εἴπομεν ἦδη (³) πόσον πυγετῶν παρατηρεῖ τὸν κόσμον καὶ πόσον καθηρεῖ εἰσιν αἱ θηλικὲς καὶ θεολογικὲς ἔννοιαι, ὃς ὀφείλει εἰς τὴν περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀπγολίαν αὐτοῦ.

Ο δὲ Σιμωνίδης, ὁ μετὰ τοῦ Λισχύλου ὡς ὁ ποιητὴς τῶν παλαιῶν χρηστῶν χρόνων θεωρούμενος (⁴), καὶ διότι διανόμεοις νὰ συμπεράνωμεν περὶ τῆς διανοήσεως αὐτοῦ ἐκ τῶν τῇδε κακεῖσε διεσπαριμένων ὀποσπαρμάτων, φρίνεται ὅτι ἐξύμνει κυρίως τὸ μέτριον καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν, ἥπερ προκύπτουσιν ἐκ τῆς παρα-

(¹) Ο Mommesen (Röm. Gesch., I^o, 906 κ. εφ.) περιγράφων τῶν Εὔριπιδην συγκεφαλαιοῖς τὴν λαμπρὸν αὐτοῦ περιγραφὴν ἐν τῷδε τῷ διαινόμεοι : "Ο Εύριπιδης ἔστι ἐν μέσῃ ὁδῷ, μεταξὺ τῆς ἀρχαίας τυπικῆς τραγῳδίας καὶ τῆς νέας, τῆς τῶν χαρακτήρων τραγῳδίας, καὶ οὐτε ἐκείνην ἔδυγκνην νὰ καταλύσῃ οὔτε ταύτην νὰ δημιουργήσῃ.

(²) "Ιδε ἀνωτέρω σελ. 326.

(³) Ιδε ἀνωτέρω σελ. 128 κ. ἐφ.

(⁴) Πρᾶλ. Ἀριστοφάνους Νεφελῶν στίχ. 1352 κ. ἐφ.

τηρήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ τῆς παροδικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ βίος ἡμῶν ἐστι πλήρης φροντίδων καὶ μάχων καὶ κινδύνων, ἢ δὲ εὐτυχία λίαν ἀβεβαία καὶ παροδική⁽¹⁾ καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φρόνησις ἀπόλλυται πολὺ εὐχερῶς ('Απ. 42). καὶ τὸ πολυθήρατον τοῖς ἀνθρώποις κτῆμα, ἢ ἀρετή, ἣν δυσχερῶς πάνυ κτώμεθα, ἐστὶν ἀτελῆς καὶ ἀστυθῆς καὶ μεταβάλλεται πρὸς τὰς περιστάσεις. ἄριστος δὲ ἐστὶν ἔκεινος, ὃ οἱ θεοὶ εὐτυχίαν παρέχουσιν. Ἀναμέρτητον καὶ πανάμωμον ἄνδρα δὲν πρέπει ν' ἀναζητῶμεν, ἀλλὰ νὰ ἀρκῷμεθα, ἐάν εὔρωμέν τινας ἀνεκτῶς δίκαιον ('Απ. 5. Πρᾶ. 58).

Τὴν αὐτὴν ψυχικὴν διάθεσιν συναντῶμεν παρὰ τῷ κληρονόμῳ τῆς Σιμωνιδείου ποιήσεως Βακχυλίδῃ. Οὗτος γινώσκει ὅτι οὐδείς ἐστιν ἐντελῶς εὐτυχὴς καὶ ὀλίγοι δικρένουσιν. ἀθικτοὶ δὲ τῶν δεινῶν τῆς τύχης μεταβολῶν διὸ καὶ ἐκρήγνυται ὁ Βακχυλίδης μετ' ἄλλων εἰς τὸν Θρῆνον: Ἄριστον τὸ μὴ γενέσθαι δλῶς⁽²⁾. "Οθεν ὑψίστην σοφίαν ὑπολαμβάνει τὴν ἀπάθειαν καὶ ἀταραξίαν, μεθ' ἣς στέργει μὲν τις τὰ παρόντα, δὲν ἀνιδτοι δὲ πολυπρογμονῶν περὶ τῶν μελλόντων ('Απ. 19)." Εστὶ δὲ μάρα πεπεισμένος ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς δύναται γὰρ εὔρῃ τὸ δρῦδεν καὶ ὅτι ὁ Ζεύς, ὁ τὰ πάνθ' ὁρῶν ἀρχῶν τοῦ κόσμου, οὐδόλως εὐθύνεται διὰ τὰς δυστυχίας τῶν θυητῶν ('Απ. 29). "Ἐχομεν ἐνταῦθα τὰς αὐτὰς ἀρχάς, ἀς ἐδίδασκον ἦδη οἱ παλαιότεροι διδακτικοὶ ποιηταί⁽³⁾ ἀνευ μεταβολῆς τινος τῆς ἥθελης θεωρίας.

Μᾶλλον ίδιαίσθιαν καὶ σθεναρώτερον, τῷ Αἰσχύλῳ δὲ συγγενὲς πνεῦμα, ἀποπνέει ἀπὸ τῶν ὥδων τοῦ ΙΙ ινδιάρου. Βάσις τῆς περὶ κόσμου θεωρίας αὐτοῦ ἐστιν ὡς παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ ὑψίστη περὶ θεοῦ δόξα. Ὁ Ζεύς ἐστι τὸ πᾶν⁽⁴⁾, οὐδὲν αὐτῷ ἀδύνατον. Ὁ Ζεύς διευθύνει πάντας οὐτὰς βούλησιν, αὐτὸς παρέχει τὰς ἀγαθὰς καὶ κα-

(1) 'Απ. 32. 36. 38. 39. 85. Bergk.

(2) 'Απ. 1. 2. «Θνάτοισι μὴ φῦναι φέριστον». 'Απ. 3. 21.

(3) Ιδὲ περιοδικοῦ «Ξενοφάνους», τόμ. Α', σελ. 295 κ. ἐπ. Zeller αὐτ. Ι⁶, 93 κ. ἐπ.

(4) Κλῆμ. Αλεξ. Στρωμ. V, 610 A. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν ὁ Σοφοκλῆς (Τραγ. 1278) εἰπεν «οιδὲν τούτων ὅτι μὴ Ζεύς»

καὶ τῶν προγμάτων ἐκβάσεις⁽¹⁾. Ὅτι νύμος, ὁ βασιλεὺς πάντων
Οὐνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, ἐκτελεῖται μετ' ὑπερτάτης δυνάμεως⁽²⁾.
Καὶ κί πράξεις τῶν ἀνθρώπων δὲν λογιθάνουσι τὸ τὰ πάντα δρῶν
δύμα τοῦ Θεοῦ⁽³⁾. Μόνων κακλὰ καὶ ἀγαθὰ πρέπει νὰ λέγωμεν περὶ
τοῦ Θεοῦ, οἵτις δὲ ἀνθρωπίνας κακίας ἀποδίδωσιν αὐτῷ, οὗτος δὲν
Οὐκ ἐκφύγει τὴν τιμωρίαν⁽⁴⁾.

*[Πρὸς τὸ θεῖον τοῦτο ὑψος ὁ ἀνθρωπος διττὴν ἔχει τὴν σχέσιν,
ἔνθεν μὲν ὑπάρχει συγγενῆς φύσει πρὸς τὸν Θεόν, «Ἐν ἀνδρῶν ἐν
θεῶν γένος, ἐκ μας δὲ πνέομεν ματρὸς ἀμητότεροι», ἥτοι ἐν γένος
ἀνθρώπων καὶ ἐν θεῶν ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς μητρὸς ἀμη-
τότερα κατάγονται καὶ διὰ τοῦτο οἱ Οὐνητοὶ δροιδέομέν πως κατὰ
τὸν νοῦν καὶ τὴν φύσιν πρὸς τοὺς ἀθανάτους· ἔνθεν δὲ κατὰ τὴν δύ-
ναμιν ἀπείρως ἀπ' ἀλλήλων διαφέρομεν⁽⁵⁾· διότι μεταβλητὴ τυγ-
χάνει ἡμῶν ἡ τύχη, γαρὰς δὲ καὶ λύπη κεῖνται ἡμῖν ἐγγύταταις ἀλ-
λήλων⁽⁶⁾. Η ἀληθής ἀρχὴ σοφίας ἔστι τὸ μὴ ὑπερβαίνειν τὰς ὅρια
τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸ ἀναμένειν πᾶν ἀγκύλον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ
ἀρκεῖσθαι τούτοις, ἐκ ἡμῶν παρέχει. «Μή μάτενε θεὸς γενέσθαι»,
ἀναφωνεῖ ὁ ποιητής, αἰθνατὰ θνατοῖς πρέπειν, οἵτις δὲ τὴν πτη-
σιν αὐτοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν διευθύνει, Οὐκ καταπέσῃ ποτὲ αἰφνιδίως
ῶσπερ ὁ Βελλεροφῶν⁽⁷⁾.*

Μόνον ἔνθικ ὁ θεὸς τῆς ὄδοις ὑφηγεῖται ὑπάρχει εὐλογία καὶ εὐ-
τυχής ἔξοδος⁽⁸⁾, ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κεῖται ἡ κατὰ τοὺς ὄρισμοὺς τῆς
τύχης⁽⁹⁾ ἐκβιστικές τῶν ἡμετέρων μόχθων⁽¹⁰⁾. Ήδη αὐτοῦ κατέρχεται.

(1) *Βεργκ*, *Lyrici græci*. Ιδιο. Ἀπ. 119, 118, Πινδ. Β', 49 κ. ἐφ. 88 κ. ἐφ. Νερ. Γ' 29.

(2) Ἀπ. 146.

(3) 'Ολ. Α', 64. Πρβλ. Πινδ. Γ', 28 κ. ἐφ. Θ', 42 κ. ἐφ.

(4) 'Ολ. Α', 28 κ. ἐφ.

(5) Νερ. Σ', ἐν ἀρχῇ. Περβλ. Ἀπ. 108, ἔνθικ λέγεται ὅτι τὸ μὲν σῶμα
ἐπισταὶ τῷ θανάτῳ, ζῶσα δὲ ὑπολείπεται ἔτι ἡ ψυχὴ (αἰώνιος εἶδωλον)· διότι
αὕτη μόνη ἐκ θεῶν ἔστι· τὴν υψηλοτέραν δὲ φύσιν αὐτῆς ἀποδεικνύουσι κατὰ
τὸν Πίνδαρον τὰ προρητικὰ ὄντα, ὅταν τὸ σῶμα καθεύδῃ.

(6) 'Ολ. Β', 30 κ. ἐφ. Ἀπ. 210.

(7) 'Ολ. Ε', 24, Ισημ. Η', 14 κ. ἐφ. Ζ', 42 κ. ἐφ.

(8) Ἀπ. 85.

(9) Πινδ. ΙΙΙ', 28 κ. ἐφ.

(10) 'Ολ. Θ', 23 103 κ. ἐφ. Πινδ. Α', 41 κ. ἐφ. Ἀπ. 118.

καὶ πᾶσι ἀρετὴ καὶ σοφίᾳ. 'Ἀκριβῶς δὲ διότι αὗται θεοῦ δῶρα τυγχάνουσιν ὅντα, ἐξαίρει ὁ Ηίνδαρος τὰ φυσικὰ πριτερήματα ὑπέρ πᾶν τὸ διὰ διδασκαλίας κτηνθὲν καὶ τὸν εὔμοιροῦντα τούτων δημιουργικὸν νοῦν θεωρεῖ τεσσοῦτον τῶν ἄλλων ὑπερέχοντα, δισυ τὸ θεῖον τοῦ Διὸς πτηνὸν ὑπερέχει τῶν κρωζόντων κοράκων (¹). 'Οφείλομεν γὰρ ὑποτασσομεθαί εἰς τὴν τοῦ θεοῦ τάξιν καὶ γὰρ στέργωμεν τὴν τύχην ἡμῶν, αἰσθάντες καὶ ἐν ᾧ αὕτη. 'Ο ποιητὴς δίδωσιν ἡμῖν τὴν συμβουλὴν γὰρ μὴ ἐρίζωμεν πρὸς τὸν θεόν, γὰρ φέρωμεν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἀγοργύστως καὶ γὰρ μὴ λακτίζωμεν πρὸς κέντρον, γὰρ προσαρμόζωμεν ἔαυτοὺς πρὸς τὰς περιστάσεις, γὰρ μὴ ἐπιθυμῶμεν τῶν ἀδυνάτων, γὰρ τηρῶμεν πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ μέτρον, γὰρ προφυλαττῶμεθαί διπὸ τοῦ φιόγκου, ἵστις τὰς κορυφὰς ἴσχυρότατα βάλλει (²). 'Ινα δὲ παράσχῃ μείζονα τόνον τοῖς ἡθικαῖς αὐτοῦ νουθεσίαις, ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς οὐχὶ σπανίως τὴν ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἀνταπόδοσιν τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. 'Ακολουθεῖ δ' ἐν τούτῳ γάρ μὲν τοῖς ἀργαίαις δοξασίαις περὶ Ταρτάρου, 'Ηλυσίων πεδίων καὶ τῶν νῆσων τῶν μακάρων (³), γάρ δὲ συνάπτει μετὰ τούτων τὴν πίστιν εἰς τὴν μετεμψύχωσιν (⁴). Κατ' αὐτοὺς ἡ ἡθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοῦ Ηίνδαρου θεωρία ἐστὶν ὁροίσα τῇ τοῦ Λίσχύλου, εἰ καὶ ἡ ἔννοια τῆς τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης δὲν ἐμφανίζεται παρ' αὐτῷ μεντὸς αἵτινες παρὰ τῷ Λίσχύλῳ τραγικῆς δυνάμεως.

'Εάν δὲ θελήσωμεν γὰρ μάθωμεν τὴν διανόησιν ταύτην κατὰ τὴν

(¹) 'Ολ. Β', 86 Θ'. 100. Νερ. Α', 25. 1', 40 κ. ἐφ.

(²) Ηινδ., Β', 34. 88 κ. ἐφ. 1', 21 κ. ἐφ. 59 κ. ἐφ. 103 κ. ἐφ. ΙΑ', 50 κ. ἐφ. Απ. 201.

(³) 'Ολ. Β', 56 κ. ἐφ. Απ. 106. 120. Καὶ τὸ Απ. 108 φαίνεται προϋποτίθεν τὰς συνήθεις δοξασίας, μόνον ὅτι παρίστησι τὰς ψυχὰς ζώσας ἐν τῷ "Ἄδη ζωήν κριττονα τοῦ παρ' Ομήρῳ καὶ ταῖς κρατούσαις παρὰ τῷ λαῷ δοξασίαις.

(⁴) 'Απειπ. 110. 'Ἐν δὲ 'Ολ. Β', 68 κ. ἐφ. διεξοδικώτερον δὲ Ηίνδαρος διηγεῖται ὅτι ἐν "Ἄδου κατὰ πρῶτον αἱ ψυχαὶ τῶν θανόντων ποινὰς τῶν ἡμαρτημένων ἀποτίνουσιν ἢ ἀμείβονται ἀδακρυν γεμόμενοι αἰῶνα διὰ τὴν εὔσεβειαν καὶ χρηστότητα αὐτῶν. 'Οσοι δ' ἐτίρησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν καθαράν ἀπὸ ἀδικιῶν δύνανται γὰρ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν βίον, τρίς δὲ τοῦτο καταρθώσαντες μεταβιγούσιν εἰς τὰς νήσους τῶν μακάρων, ἔνθα διάγουσι βίον εὐδαιμονα καὶ μακάριον.

μετάβασιν αὐτῆς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ὡδὸν γχρυπηριστικώτερον παράδειγμα δυνάμεις νὰ ἐκλέξωμεν ἄλλη παρὰ τὸν Ἡρόδοτον.

Ο φίλος οὗτος τοῦ Σηφανκλέους ἔγεται εἰς τὴν ιστορικὴν αὐτοῦ θεωρίαν ἀπὸ τῶν ἴδεων τῶν ἀρχαίων γράμμων. Ἀναγνωρίζει τὴν ἐνέργειαν τῆς θείας προνοίας ἐν τῇ δικαιοσμήσει τῆς φύσεως (I', 108), ἐξ ἦσου δὲ σαφῶς καὶ ἐν ταῖς τύχαις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἴδιᾳ ἐν ταῖς τυμωρίαις τῶν κακούργων, αἵτινες ἀφύκτιος ἐπέρχονται ἔτι καὶ ὅταν οὔτοι κακούργησι μόνον ἐξ ὑπερβολῆς δεδικκιλογημένου πάθους (¹).

Πιρῷ καὶ τοὺς δημιόδεις τύπους τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ, διότι ἔτι έκάπτω λαϊρ προσφιλέστερα τυγχάνουσι τὰ ἴδια χρυψα, καὶ μόνον παράφρων τις δύναται νὰ σκόψῃ αὐτὰ (I', 38). "Εστι μάλιστα ὁ Ἡρόδοτος οὗτος εὐπεβής, ὥστε διηγεῖται θαύματα καὶ προφητείας ἐν καλῇ τῇ πίστει; ἐν οἷς καὶ τοῦ παραδιξούτοντος εἶδους. Η εὐπέβεια αὐτοῦ φέρει ἀρχαιότρυπον γαροκκτήρας καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι κατέχεται ὑπὸ τανιόντου πρὸς τὴν θείας δυνάμεις φόβον, ὅστις ἴδιότερος τῇ φυσικῇ θρησκείᾳ ἀκριβῶς διὰ τὸν λίγον, ὅτι τὸ οὐρανὸν καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῶν θεῶν ὑπὲρ τοὺς ἀνθρώπους δὲν νοεῖται ἀρκούντως βαθέως καὶ ἀπὸ τῆς φυσικῆς μηλλον ἢ τῇ θείᾳ ἀπεικόνιση. Ο δυούρωπος δὲν ὑπάρχει προωρισμένος εἰς τεκείνη εὐδαιμονίαν, ὁ βίος αὐτοῦ ὑπόκειται εἰς ὑπειρωκρίματος μεταβολῆς καὶ διὰ τοῦτο οὐδένα δυνάμεις νὰ μακρίσιμεν πρὸ τοῦ τέλους αἴτου, ἵστον καὶ δὴ φύητοι ἡμῖν ὅληις καὶ καθάλλον δύναται τὸν οὐρανούς πάλιν, δὴ τῷ ἀνθρώπῳ προτιμότερος ἔστιν ὁ θάνατος ἢ ἡ ζωή (A', 31 κ. ἐφ.). "Οστις ὑπὸ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς φυνταχίας αὐτοῦ κίρεται ὑπεράνω τοῦ ἀνθρωπίνου αλήρου, τοῦτον βάλλει ἀφύκτιος ἢ φίλονος τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ θεῖον ζηλοτύπως ἔχειν ὑπὲρ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οὐδεκατὸς ὄντες τοῦ ἔξιστοῦ πρὸς ἕξατὸ θυητός τις (²). Τοῦτο συμφωνεῖ πληρέστερα πρὸς τὸ πνεῦμα,

(¹) B', 120 ἐν τέλει. A', 205, 7', 84 ἐν τέλει. II', 129 ἐν τέλει. Ηρόδ. Z', 133 κ. ἐφ.

(²) Ήερὶ τῆς δόξης, ὅτι «τὸ θεῖον φιλονεργίαν πρᾶτος. Ηρόδ. A', 32, 34. Γ', 40 κ. ἐφ. Ζ'. 10, 5, 46 ἐν τέλει.

οἱ διαπνέει τὴν ἀρχαιωτέραν τῶν Ἑλλήνων ποίησιν. 'Αλλ' οὐδὲν
ἥτεν δὲν δύναται οὐδὲ θέλει ὁ Ἡρόδοτος ν' ἀποκρύψῃ, διτὶ ἐστὶ¹⁵³
τέκνον τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ διανόησις ἔρχεται ἦδη ν' ἀποτινάσσῃ
τὴν ἀφελῆ παιδικὴν πίστιν. Εἰ καὶ ἀφελῶς διηγεῖται ἡμῖν πλῆθος
θυμρωστῶν ἴστοριῶν, ἐν ᾧ λλαγίς ὅμως περιπτώσεσι δὲν δύναται ν'
ἀντιστῆν πρὸς τὴν κλίσιν, δπως ποιήσηται ἐκποδῶν τὰ θαύματα τοῦ
μύθου. Εἰ μὲν γάρ αὐτὰ φυσικῶς κατὰ τὸν τρόπον τῆς Σοφιστικῆς
δικριτίσεως ἡ τούλαχιστον ἀποδεχόμενος τὴν παρ' ἄλλων ἦδη γε-
νομένην φυσικὴν σύντον ἔρμηνεσσαν. Οὕτω π. χ. εὖθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς
Ιστορίας αὐτοῦ τὴν περιπλόνησιν τῆς Ἱοῦς καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῆς
Πύρωπης μεταβάλλει εἰς ἀπαγωγὴν τινα τῶν βασιλοπαίδων τού-
των ὑπὸ πειρατῶν.

Ἐν τῇ περὶ Λύγου διηγήσει τὴν μαγικὴν τοῦ δακτυλίου αὐτοῦ
δύναμιν μεταποιεῖ εἰς παιδιὸν χρυπτίας (Δ' 8 κ. ἐφ.). Άι μαντι-
κὴ περιστεραὶ τῆς Δωδώνης μεταβάλλονται εἰς Λίγυπτίας ιερεῖς
(Β', 56ι κ. ἐφ.). Τὰς Λίγυπτιακὰς περὶ Πάριδος καὶ Ἐλένης μορ-
τυρίας προτιμᾷ ὁ Ἡρόδοτος (Β', 120) τῶν τοῦ Ὁμῆρου καὶ τῆς
ὅλης Ἑλληνικῆς παραδόσεως διὰ λόγους πολὺ ἀφισταμένους ἀπὸ
τῆς παιδιάς ποιήσεως. Ο μὲν Θεσσαλικὸς μῦθος παρίστησι τὸν
στενὸν αὐλῶνα, δι' οὖ ἐκρεῖ ὁ Πηνειός εἰς τὴν θάλασσαν, ὡς ἔργον
τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀποδίδωσι τοῦτο εἰς τὴν ἐνέρ-
γειαν τεισμοῦ καὶ παρατηρεῖ (Ζ', 159) οὐχὶ ἀνευ εἰρωγείας: διτὶς
νομίζει δτὶ οἱ σεισμοὶ προέρχονται ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος, δύναται καὶ
τὸ ἔργον τοῦτο γ' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν. Εὰν δὲ προσθέσωμεν τού-
τοις δτὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀποφαίνεται τὴν γνώμην, διτὶ περὶ τῶν θείων
πραγμάτων πάντες οἱ ἀνθρώποι ἐξ ἵσου δίγιας γινώσκουσι (Β', 3 ἐν
τέλει), καταγοοῦμεν ἐναργῶς, εἰς πόσην ἀμφιβολίαν περιῆλθε παρ'
αὐτῷ ἦδη ἡ ἀρχαία πίστις.

Παρὸ δὲ τῷ ἀμέσως ἐπομένῳ μεγάλῳ ἴστορικῷ Θουκυδίδῃ
μεταβάίνει αὕτη ἐντελῶς εἰς τὴν φυσικὴν ἴστορικὴν παρατήρησιν. Τὴν
ὑψηλὴν ἡθικὴν σοβαρότητα τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ οὐδεὶς θὰ παραγγι-
ρίσῃ. Η τοῦ Θουκυδίδου ἴστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου
ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν φυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν τῷ ἀτελεῖ ἔτι σχήματι
αὕτης ὡς συγκινητικωτάτη τροχγωδία. 'Αλλ' ή δρᾶσις αὕτη ἐπιτυγ-

χάνεται διὰ καθηκός ίστορικής τῶν γεγονότων ἐξετάσεως ἀνευ-
προσφυγῆς εἰς τὴν παρέμβασιν τῶν θεῶν πρὸς ἔξηγητην αὐτῶν. Ο
Θουκυδίδης γινώσκει πότον ἀπαρχίτητος ἐπεινὴν ἡ θρησκεία πρὸς τὴν
εὐημερίαν τοῦ λαοῦ, ἀποδεικνύει δὲ διὰ τῶν περιγραφῶν αὗτοῦ ὅπόσον
θρηνεῖ οὐ μόνον τὴν ἡθικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν θρησκευτικὴν διαφθοράν.
τῆς παστρίδος αὕτου⁽¹⁾, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ κυβέρνησιν καὶ τὴν ἡθι-
κὴν τοῦ κοσμοῦ τοῖς δικριτίζει διὰ τῆς παρείκης τῆς ίστορίας.

Ιεπεισμένος ὁν δέ τι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δικρένει πάντοτε ἡ
αὐτὴ, παραστῆσιν ἡμῖν τοὺς ἡθικοὺς νόμους δεικνύων ἐν ὥρισμένοις
περιπτώσεσιν ἦτι τὰ κακὰ πηγάδιοις ἐκ τῆς ἀδικημάτης καὶ τῶν
παθῶν τῶν ἀνθρώπων, οὓς ἡ Θουκυδίδης ἀκριβῶς γινώσκει καὶ ἀδε-
κάστως κρίνει⁽²⁾. Οὐδεκαντὶς δὲ δεικνύει πίστιν εἰς τὰ ἀπεκτητὰ ἔκεινα
συμβάντα, ἐν τοῖς δὲ Ἡρόδοτος διηρᾶ ἀποκλινπτομένην τὴν χεῖρα
τῆς θεότητος. Ὁπου οἱ σύγγραφοι κάτιοι ἔνορθων πλήρωσιν προφη-
τειῶν, ὁ Θουκυδίδης ὑποφρίνεται μετὰ νηράλιων τάντας κριτικῆς σκέ-
ψεως⁽³⁾. Τὸ δ' ἀντὶ ἐπὶ πραγματειῶν ἐπικαυρωμάτων, ἐπὶ γρηγορῶν
καὶ μοντειῶν στηρίζεται κακεῖ φωτίον τοῦ ἥγαντος⁽⁴⁾. Ήερὶ τῆς
ἀλεθίας δειπνιδιαρονίκες τοῦ Νεκίου ἐκδηλῶτες τὴν ἀποδοκιμα-
σίαν αὕτου⁽⁵⁾ καὶ ἐν τῷ Πίπιταρίῳ λόγῳ⁽⁶⁾, έπεις ὑπέρεχει μη-
μεῖον τῆς τε ιδίας καὶ τῆς τοῦ Ηερικλέως διανοίας, ὑδεμιᾶς μνείας
ἀξιοῦ τὴν μυθικὴν τῶν Ἀθηνῶν ίστορίαν, τὸ πανέγρατον τοῦτο
θέμα ὅλην πανηγυρικῶν φρεσίδων, έποις πραγματευθῆ γετὸν πολι-
τικοῦ φρονήματος περὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν
ἀπορρεύντων πρακτικῶν καθηκόντων. Η ιστορία τοῦ Θουκυδίδου
ὑπάρχει περιφρένες μαρτύρων ἀνδρευκῆς ὀργημένην, οὐκέτι διάνοιαν

(1) Ἀνάγνωσι τὴν θυμικατήν ἔξιστήρησιν τῆς ἡθικῆς καὶ θρησκευτικῆς
καταστάσεως ἐν βιβλ. Β', καρ. 53 καὶ 1', 82.

(2) 1', 82. 84 καὶ ἐν τῇ ἀναπερβλήτῃ ἔξιστήρησιν τῆς εἰς Σικελίαν ἐκ-
στρατείας, τῶν ἀφορμῶν καὶ τῆς ἐκβάσιος αὐτῆς σ', 15. 24. 30 κ. ἐφ. Ηρόδ.
Ζ', 75. 87 κ. ἐφ.

(3) Η. Ζ. Β', 17. 54.

(4) Ε', 403, ἔνθα δὲ Ἀθηναῖς ἐκρέει πίστιν εἰς τὸν συγγραφίων
γνώμην.

(5) Ζ', 50 εν τίλαι.

(6) Β', 35 κ. εφ.

ξεως διανοίας, μεγάλης καὶ πολυμεροῦς πείρης περὶ τῶν προγμάτων τοῦ βίου, παρατηρήσεως τοῦ κόσμου νηφαλίου, ἀπροκαταλήπτου, ἀκριβοῦς, ἡθικῶς σοβαρός· τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου πληροῖ τὴν ὑψίστου σεβασμόν πρὸς τὸν συγγραφέα αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς χρόνους, οἵτινες ἐξέθρεψαν καὶ ὀνέδειξαν τηλικοῦτον ἄνδρα. Δέντος ἀποχρύπτει δικαίως τὸ ἔργον τοῦτο οὐδὲ τὴν σκιερὸν ὅψιν τῶν χρόνων ἔκείνων, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὸς διεξέλθωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῆς συγχώσεως τῶν ἡθικῶν ἐννοιῶν κατὰ τὰς διαμάχας τῶν μερίδων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τῆς ἀποθηριώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ λοιροῦ, τῆς ἐξαφγύσεως τῆς εὔσεβείας καὶ τῆς αὐταρνησίκς, τῶν πάντων χαλινὸν ἀποπτυσάντων φιλαύτων παθῶν, τοῦ ἐν τῇ περιόδῳ ἔκείνῃ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς μορφώσεις ἀναγνώσιοιςμεν ἔρια καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς ἡθικῆς ἴκανότητος. "Ινος δέ μηδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλίπῃ, ὅτι μετὰ τῶν προγματικῶν σχέσεων τῶν γρόνων ἔκείνων καὶ αἱ γενικαὶ πεποιθήσεις ἐκλογήθησαν, παρίστημαν δὲ Θουκυδίδης πολλοὺς ῥήτορας, ίδιας Ἀθηναίους, κηρύττοντας τὰς ἴδιοτελεῖς ἀρχὰς οὕτω γυμνῶς, ὡς ἐδύνατο νὸς πράξῃ τοῦτο μόνον ἐκ τῶν νεωτέρων τις Σοφιστῶν. "Οτι πᾶς δὲ δυνάμενος ζητεῖ νὸς ἀρχὴν, ὅτι οὐδεὶς ἐμποδίζεται ὑπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου νὸς ἐπιδιώκῃ διὰ παντὸς τρόπου τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ὅτι τὸ δργειν τὸν ἴσχυρότερὸν ἐστιν δὲ γενικὸς νόμος τῆς φύσεως, ὅτι κατὰς βάθυς ἔκπττος δίκαιων καὶ τιμὴν μετρεῖ πρὸς τὴν ἴδιαν ὁφέλειαν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν, ὅτι καὶ αὐτοὶ αἱ δρισταὶ διακεκοσμημέναι πύλεις κατὰ τὸν αὐτὸν προσφέρονται τρόπον τούλαχιστον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῶν πολιτικῇ, ταῦτα διακηρύττουσιν ἐνταῦθα δλως ὀδεῖς ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ⁽¹⁾. Ἀθηναῖοι δημαγγωγοὶ καὶ πρέσβεις καὶ ἐκεῖνοι ἔτι, οἵτινες τὴν ἴδιοτέλειαν τῶν Ἀθηναίων ἔχουσι νὸς ὑποστῶσι, δὲν μέμφονται αὐτούς⁽²⁾. Οὕτω δὲ βλέπομεν τὴν ἡθικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας παραλλήλως βαίνουσαν πρὸς τὴν Σοφιστικὴν τροπὴν τῆς ἐπιστήμης.

Ιόσον δ' ὀλίγον καὶ ὄλλοι σύνετοι ἄνδρες ἐπλανῶντο περὶ τοῦ κινδύνου, ὃν ἡ πορεία τῶν προγμάτων συνεπῆγεν, ἀλλὰ καὶ πόσον

⁽¹⁾ Α', 76. 1', 40 ἐν μέσῳ. Ε', 89. 105. 111 ἐν μέσῳ σ', 85 ἐν ἀρχῇ.

⁽²⁾ Δ', 61.

όλιγον ἐγίνωσκον οἱ τοιοῦται νὰ διευθύνωσιν ἢ καὶ νὰ ἐκφύγωσιν κατὸς τὸ ῥεῦμα τῶν ἔσσυτῶν χρόνων, διεικάνει περιφρενῆς ὁ Ἀριστοφάνης.⁽¹⁾ Ο ποιητὴς οὗτος ἐστιν ἐνθουσιώδης ἐγκωμιαστὴς τῶν παλαιῶν χρόνων, οὓς αὐτὸς φαντάζεται χρόνους πιθαράς ήθικότητος, αὐστηρᾶς ἀναπτυχῆς, πολεμικῶν κακοφθωράτων, εὖ τεταγμένης καὶ σώφρους πολιτείας⁽²⁾. Δικθερικίνεται καὶ ὄνυψοῦται δσάκις λαρβάνει ἀφερμήν γὰρ εἶπε περὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μαρούσιος· στηλίτευεις ἀδυτωπήτως νῦν μὲν ὑπὸ τὴν μηρρήν ἀκολάστου εἰτραπελίας, νῦν δὲ ὑπὸ τὴν τῆς πικρᾶς πιθαράτητος τού;· νεωτερισμούς, οἵτινες παρηγκώνισαν τὰ παλαιὰ καὶ δεδοκιμασμένη· τὴν ἀχαλίνωτον δημοκρατίαν μετὰ τῶν δημοκρατῶν καὶ συκοφαντῶν κύτης· τὴν καυῆν, θηλυπρεπῆ, ἀσεβῆ καὶ πρὸς τὸν ἡθικὸν αὐτῆς σκοπὸν ἀπιστονγενομένην, ἀπὸ δὲ τοῦ καλλιτεχνικοῦ κύτης ἕφους καταπεποῖσκη ποίησιν· τὴν Σοφιστικὴν ποιόδευσιν μετὰ τῶν ἀκάρπων, θρησκευτικῶς δὲ καὶ ἡθικῶς ἐπικινδύνων θεωρῶν κύτης, ἦτις ἀντὶ γεννοκίων πολιτῶν καὶ εὐσεβῶν ἀνδρῶν γινάσκει ν' ἀνυπέρηφη μίνην ὀχρούς συζητητάς, ἀθέους διαφωτιστὰς καὶ ἀσυνειδήτους δικηροφρεῖς τοῦ δικαίου. Ο ζῆλος οὗτος ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν παγγάλει ἀναρφισθητήτως ἐκ τῆς βαθείας πεποιθήσεως τοῦ ποιητοῦ. Τοῦτο δὲ καθορῶμεν ἐν τῇ σοβαρότητι καὶ τῷ ἐκπρεπεῖ κάλλει τηνότων στίχων, ἐν οἷς ἐξυρνοῦνται οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι καὶ ἡ ἡθικότητα κύτην, καθορῶμεν δὲ τοῦτο ἔτι ἀναρφιλογώτερον ἐν τῇ καθίλητῳ τάσσει τῆς κωμῳδίας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ Ἀριστοφάνης δικάιας κανογίζει διὸ τὸ θάρρος, μεθ' οὐ ἐξεπλήρωσε τὸ κακίζκον αὐτοῦ πρὸς τὸν πολιτείαν· κατὰ τοῦ Κλέωνος⁽³⁾, καὶ ἡμῖν δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀρνηθῆμεν αὐτῷ τὴν ραρτυρίαν, ὅτι ἐγένετο τίμιος ὀνόμας, ἀγαναπέμψαντος ὑπὲρ ἀρχῆς τινος. 'Ἄλλ' εἰ καὶ ἐμπειθῶς ἐπιτίθεται κακὴ τοῦ πνεύματος τοῦ νεωτερισμοῦ, αὐτὸς ὅμως οὐ μόνον προσποτίησιν κύτη παρὰ τοὺς ἀκροσταῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκπρωσωπεῖ κύτη καὶ προάγει ἐν τῷ μέρει αὐτοῦ. Στιγματίζει τοὺς δημοκρατῶν καὶ συκοφάντας, ἀλλὰ στιγματίζων αὐτοὺς διηγεῖται συγχρόνιος ἦτι τὰ πάντα εἰσὶ πλήρη τοιούτων, ὅτι ἡ δημοκρατία ἔχει πιλλάς, κεφαλάς, οἵτινες ἀείποτε.

(1) II. χ. Νεφέλαις 882 κ. ἐφ. Παπεῖσι 1316 κ. ἐφ.

(2) Σφηνὶ 1029 κ. ἐφ. 1284 κ. ἐφ. Ηλία. 951 κ. ἐφ. Λυχν. 959 κ. ἐφ. Νεφ. 542 κ. ἐφ.

ἐκ νέου ἀναφύουνται, ὅτι ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ὥσπερ γέρων παλίμπαις ἐμπίπτει ἀσφυλέστατα εἰς τὸν ἔκαστοτε ἀναισχυντότατον τῶν κολάκων αὐτοῦ, ὅτι οἱ χρηστοὶ ἐνδρες τῆς παλαιοτέρας γενεᾶς οὗτοις ἐρωτικῶς ἀντέχονται τῶν δικαστικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ὥσπερ πάντες οἱ πολῖτοι τῶν διεθνεστικῶν αὐτῶν· καὶ οἱ λακωνίζοντες νέοι ἀκριβῶς οὕτως ἀκολάστως ἔχουσιν ὥσπερ οἱ δημιγογοί⁽¹⁾, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δῆμος καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Σολωνείου πολιτείας διατελεῖ ὡς καὶ πρότερον κακῶς διοικῶν καὶ τέλος ἐφείνετο ὅτι αὕτη μόνην ἡ παραφροσύνη ὑπελείπετο ἐν τῇ πόλει, γὰρ λέβωσι τὴν ἀρχὴν αἱ γυναικες⁽²⁾.

Ἄλλος καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ μετέρχεται τὰς τέχνας τῶν δημιγογῶν καὶ τῶν συκοφαντῶν. Διαβάλλει τὸν Σωκράτην καὶ ἄλλους τινὰς οὕτω δεξιῶς, ὥσπερ μόνον ῥήτωρ τις. Οὐκ ἐδύνατο γὰρ ποιήσῃ τοῦτο, καί, ἵνα ὑπερβάλῃ τοὺς τὰ δημόσια πρὸς δεκαπυρὸν τοῦ λαοῦ κακταπαθῶντας, λέγει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους⁽³⁾ πυλίτοις ὅτι ἀν τὰ πρόγραμτα δρῦῶς καὶ δικαίως διψκοῦντο, ἐπρεπε γὰρ λαμβάνωσιν οὗτοι ἐκ τοῦ δημοσίου πολλῷ ὅτι πλείονα. Καὶ περὶ τῆς ἡθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπανορθώσεως δὲν παρέχονται παρ' αὐτῷ ἀγαθοὶ ἐλπίδες. Ἐξυρνεῖ τὴν παλαιὰν ἡθικὴν ἀνατροφήν, ἀλλὰ λέγει δῆμος γελῶν ὅτι ἐν τοῖς οἴκοις τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ὀλίγη ἡθικὴ ὑπάρχει⁽⁴⁾, καὶ εὑρίσκει τὰς κακίας, ὑφ' ᾧ πάσχει ὁ λαός, πολὺ φυσικάς⁽⁵⁾, ἀναβιβάζει τὰς γυναικας διὰ τὴν ἀκολασίαν αὐτῶν ἐπὶ τὴν σκηνήν, ἀλλὰ περιγράφει τὴν ἀκολασίαν αὐτῶν οὕτω μεγάλην καὶ διαδεδομένην, ὥστε οὐδεμίαν διορθώσεως ἐλπίδα καταλείπει⁽⁶⁾. Ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἀρνουμένων τοὺς Θεοὺς φιλοσόφων, ἀλλ' ἡδη ἐν μιᾷ τῶν πρώτων κωμῳδιῶν αὐτοῦ δίδωσιν ἡμῖν γὰρ ἐννοήσαμεν, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Θεοὺς πίστις κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἦτο γαλαρωτάτη⁽⁷⁾· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς οὐ μόνον ἐν στί-

(1) Ἀνάγνωθι Σφῆκας, Ὅρ. 38 κ. ἐφ. (2) Ἐκκλησιαζούσας, ἰδίως δὲ στήλη 456, προβλ. II λάτων οἱ Πολιτ. II, 563 B.

(3) Σφῆκι 655 κ. ἐφ.

(4) Νεφέλαι 1055 κ. ἐφ.

(5) Ὅρνισιν 137 κ. ἐφ. Βατρ. 148. Ἰππ. 1384 κ. ἐφ.

(6) Ἐν ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις καὶ Θεσμοφοριαζούσαις κ. ἀλλαχοῦ.

(7) Ἰππ. 32.

γοις τισίν⁽¹⁾, ὅλλα καὶ ἐν δικαιίῳ επινοεῖ καὶ δράμει⁽²⁾ μεταχειρίζεται τοὺς θεοὺς μετὰ τῶν ἱερέων αὐτῶν γενθ' ὑπεροπτικῆς; ἀκολασίας, σύρει αὐτοὺς μετὰ φορτικῶν σκολιμάτων οὐ μόνον εἰς τὰ ἀνθρώπινα, ὅλλα καταρρίπτει αὐτοὺς δικρανήδην εἰς τὰ ταπεινὰ καὶ γυμνῖκα, ἔξαρσει τὸς ἡθεικὲς ἀδινηκτίκες τῆς ἀνθρωπομόρφου φύσεως αὐτῶν οὖσας ἴσχυροις καὶ σφρόνες, ὥστε παρίστησι τὸν κόσμον τῶν θεῶν καὶ πᾶν ἄνθρωπον περιστρεφόμενον ἐν τοικύτῃ ἀγρίῃ δίνηρ, ὥστε οὔτε ὁ θεοτύπος, οὔτε ἐπὶ τῷ δικαστρίῳ τούτῳ κύριῳ γελᾷ, οὔτε ὁ ποιητὴς δύνανται σπουδάζοντες νῦν σέβονται ὅταν, ὥστε οὕτω προμύρως καὶ μετὰ τοικύτης ἀδικορίξας τρέφονται τὴν ἀνθρωπτὸν φυτεύσιν τοῦ παιητοῦ. Καὶ ἐν πολλὴ τούτων ἀποδίδοντεν εἰς τὴν κομικὴν ἐλευθερίκην, ὑπολείπονται ἡμεῖς πάντοτε πολλῷ πλείονας ἢ ὅσα εἰσὶν οὐκέτι τείσθινται ἡμῖν, ὅτι ἡ παιητὴς καὶ οἱ ἀκροτεῖνοι κύριοι ἡτοι πολὺ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἡθικῆς ἀπομεγκυρωτέρων, ἣν οὔτε οὐρανὸς ποθεῖ ὁ Ἀριστοφόνης νῦν ἐδη ὄντας τελοῦμένην, ὅτι ἡ ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς παιδείας ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ ἐγεννήθη ἀπαρχῆς λάβατος, ὥσπερ ὁ τοῦ Rousseau ἐνθουσιασμὸς πρὸς ἀποτροπὴν εἰς τὴν φυσικὴν ακτόστησιν, ἐκ τῆς διαπερισκείας πρὸς τὴν παρόντα, ἵνα οὗτος δὲν ἦτοι διάθεσις ψυγεικὴ πληροῦσα τὸν προγραμματικὸν τοῦ παιητοῦ βίου καὶ δεσπόζουσα τῆς νοήσεως καὶ συναισθήσεως αὐτοῦ, ὅλλα μόνον ἢ ἐπαργάτες; ἕρεμοι τεῖσθαις. Οὕτω δέ βλέπομεν τοὺς γράμματας καὶ τοὺς κύριους, ἐξ ἣν προέκυψεν ὁ Ἀττικὴ φιλοσοφία, παντεγγύης ὥστε καὶ ὅν ἐγίστησεν αὐτούς, δικτυνεομένους ὡπό την παιητικήν ἐξίσινον πνεύματος, ὥστε καθίστη ἀδύνατον τὴν ἐμφανήν ἐν τῷ τρόπῳ τῇ; Καὶ τοις καὶ τῆς δικαιοήσεως τῶν προγόνων καὶ εἰς κύριον ἔτι τοὺς μεγάλους θεούς στὰς τῆς ἀρχῆς παιδείας. "Οὗτοι δέ πειραδεινέστεροι θάνατοι, τοσούτῳ ἀδύνατωτέροι καθίστανται ἡ ἐμφανής κύριον ἐν τῷ ἀρχείῳ τρόπῳ τοῦ βίου.

Ἐκ τῶν σημείων τῆς μεταβολῆς τούτης μηχανισμῶν ἐντοῦθος ἐν ᾧτι, τὴν περὶ τοὺς γράμματας τοῦ Πελοποννησίου πολέμου ἔξα-

(1) Νεράλ. 369 π. ἐφ. 396 π. ἐφ. 900 π. ἐφ. 1015 π. ἐφ. Τίρυ. 551 π. ἐφ. 1608 π. ἐφ. Ποκκλησιακ. 778 π. ἐφ. Ηλούτ. 123 π. ἐφ. 697 π. ἐφ.

(2) "Ἐν Βατράχοις, Μίρηντ, ἐν τέλει τοῦ Ηλούτου καὶ πρὸ πάντων ἐν τοῖς Ορνισι, τῷ ἀριστουργήματι τοῖς τοῦτον καθίσθιονταντελίκα.

πλιωσιν τῶν μυστηρίων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν συνδεδεμένης μάντείας. Καὶ πρότερον ἡδη ἐν περιστάσεσιν ἐκτάκτωις ἀνεζήτουν⁽¹⁾ τοὺς χρησμοὺς ἡρυχίων μάντεων, νῦν δὲ φύνεται ὅτι ἡ περὶ ταῦτα ἀταξία καὶ κατάγρησις εἴκετον εἰς σημεῖον ἀπίστευτον⁽²⁾. ὅτι δὲ περὶ τοὺς κύτους χρύσουν καὶ τὰ μυστήρια τῶν Ὀρφικῶν καὶ τῶν Κορυβάντων κύπελλον καὶ διεδόησαν καὶ καθίσταται πιθανὸν ὅπό τῆς συγγράψεις μινεῖσθαι, ἵς αὐτῶν ποιοῦνται οἱ συγγραφεῖς ταύτης τε καὶ τῆς ἐπουμένης γενεθῆς⁽³⁾. Ἐν τούτοις δ' ὅμως ἐνυπῆρχε κακτὸς πολλῆς τυθεισὲς νεωτερισμὸς πριστογῆς ἀξίος. "Ἡδη ὅπό τυπικὴν ἔφιν δὲν ἦτο τὸ μῆτρον, θν πιρὸς τῶν δημοσίων μάντείων εἴζητουν

(1) ΟἹρόδοτος μνημονεύει ἐν II' 77. Η. 43, τοιούτους χρησμοὺς τοῦ Βάκιδος καὶ τοῦ Μουσάκου περὶ τῶν Περσικῶν πολέμων.

(2) Τοῦτο δεικνύει ἡμῖν ἴδιος ὁ Ἀριστοφάνης, ὅστις οὐδεμίαν εὔκαιραν παραλείπει, ἵππος στιγματίσῃ τοὺς μάντεις. Ἰντ. ἄλλας παροδικὰς ἐπιθέσεις κύτου ἀποστικέτωμεν (π. γ., ἐν Νεφίλαις 330. "Ορνιτι 521), κατάδηλον ἡμῖν ποιεῖ ἐν Ἰππεῖσι (109 κ. ἐφ. 818, 960 997. κ. ἐφ. πρβλ καὶ Λυσιστρ. 767 κ. ἐφ.) πόσον δαψιλῆς ἡπισταντο νὰ χρησιμοποιοῖσι τὰς δεισιδαιμονίας ὁ Κλέων καὶ οἱ ἄλλοι δημογοργοί, ὅποις διὰ τῶν λεγομένων χρυσῶν τοῦ Βάκιδος καὶ ἄλλων κολακεύοσι τὴν φιλαυτίαν τοῦ λαοῦ καὶ διευθύνοσι κατὰ τὸ δοκοῦν κύτοις τὴν βούλγασιν αὐτοῦ. Ἐν μὲν τῇ Βίρηνη (1047 κ. ἐφ.) παράγει ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τὸ μίστον γρηγοροῦσιν τινὰ Ἱεροκλία, ιστορικὸν πάντως πρόσωπον ὄντα, δι' αἰσχροκέρδειν ἀνθιστήμενον πρὸς τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. ἐν δὲ τοῖς Ὀρνιτιν (859 κ. ἐφ.) ἄλλον χρησιμολόγον, ὅστις συσπεύδει πρὸς τὴν κτίσιν τῆς ἐν τῷ ἀέρι πόλεως, ἵνα τι ὑφαρπάσῃ. Τοιαῦτα ίσως γεγονότα προύκάλεσαν καὶ τὴν ἔλεγχον τοῦ Βίριπεδου (ἴδε ἀγνωτέρῳ σελ. 362 κ. ἐφ.).

(3) II. γ. δ. Φιλόδαλος καὶ ὁ Πλάτων (Zell. 1⁶, σελ. 418). Οἱ Πλάτων δὲ καὶ ἐν Φιλίδων 69 C. Πολ. B', 369 C. 364 B'. Νόμ. c', 782 C. Ιδίως δὲ ἡ Εὐριπίδης καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὃν ἐκεῖνος μὲν ἐν Ἰππολύτῳ 949 κ. ἐφ. ποιεῖ τὸν Ἰππόλυτον Ὀρφικόν, ἐν δὲ τῇ Ἀποσπάσματι 475 παρίστησι μάστην τινὰ τῶν ὄργιων τοῦ Ἰδαίου Διός τοῦ Ζαγρέου καὶ τῶν Κουρήτων εἰς τὸν Ὀρφικὸν βίον ἀφωνιωμένον, οὗτος δὲ οὐ μόνον ἐν τοῖς Βατράχοις (145 κ. ἐφ. 312 κ. ἐφ.) ἀγαπτύσσει πρὸ τῶν ὄρθιαλμῶν ἡμῶν τὸν ἐν Ἀδουβίον τὰ δισνύστικα μυστήρια μεμυημένων καὶ ἀμυγήτων οὕτως ἀγροίχως καὶ ὄλικῶς, ὡς καὶ κατὰ τὸν Πλάτωνα περιέγραφον αὐτὸν οἱ τῶν μυστηρίων ιερεῖς, ἄλλος καὶ ἐν τῇ Βίρηνη 374 κ. ἐφ. ὑπαινίσσεται τὴν δέξαν, ὅτι δὲν δύναται τις νισύγχως ν' ἀποθάνη, ἐάν μή πρὸ τοῦ θανάτου μυηθῇ τὰ μυστήρια· ἐν δὲ τοῖς Σφρέτην 119 ἀναφίρεται ἐπὶ τὴν συνήθειαν τοῦ μετέχειν τοὺς ἀσθενεῖς τῶν ιερῶν τελετῶν πρὸς Ἰστιν.

συμβουλάς καὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν τῶν πεζίκων, ἐν ὥρισμέναις χώραις ἀπὸ ἡμινημονεύτων χρόνων ὑπαρχόντων, μυστηρίων ἢ ἣν κατέφευγον εἰς τὰ λεγόμενα λόγια μάντεων τινῶν καὶ εἰς τὰς Ἰδιωτικὰς λατρεῖας, αἵτινες μὴ ἔχουσι τὸν ὥρισμένον τόπον ὡς ἔδραν διεδίδοντο ὑπὸ περιοδευόντων ιερέων καὶ ἐτελοῦντο ἐν ἴδιοις συλλόγοις μετὰ τῆς ἀξιώσεως, ὅτι τοὺς μετέχοντας κύριον ὡς Ἰδιωτέρως ἐκλελεγμένους ἀγνοοῦσιν ὑπὲρ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇδε καὶ τῇ ἄλλῃ ζωῇ. "Ἄν δὲ ἡ κλίσις ὑπὲρ τοιούτων Ἰδιωτικῶν τελετουργιῶν καὶ τῆς ἀτάκτου μαντείας ἔλατε δύναμιν μεγάλην, ὀποδεικνύει τοῦτο ἔνθεν μὲν ὅτι ἡ δημοσίη θρησκεία δὲν ἔθεράπενεν ἐντελῶς τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας, ἔνθεν δὲ ὅτι ἡ κλίσις ἐκείνη ἐπηρύχνει τὸ θυτοτέλεσμα τοῦτο. 'Αλλὰ καὶ ὑλικῶς ἀπεριαρχήνετο ἡ μυστικὴ αὕτη εὐπέβεια ἀπὸ τοῦ μέγερος τοῦδε τρίτου τῆς πίστεως καὶ τοῦ βίου. Λί περὶ θεῶν διεξαπίστιν ἤρξαντο ἐν τοῖς μυστηρίαις διὸ τυγχανεύσεις αὐτῶν ἀποβάλλουσαι τὴν ὥρισμένον κύριον γκραντήρα⁽¹⁾ καὶ ἵσως συνδέεται μετὸ τούτου ἡ κλίσις ἐκείνη πάντας τυγχαντιμάνι καὶ πανθεῖται ἡ ἀπαντῶσα ἡμῖν ἐν τῷ πέμπτῳ ἡδη κίνη περὶ των⁽²⁾. 'Ιτ ἀντίληψις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετεβλήθη διὸ τοῦ μεστοῦ σπηλασίας δύγματος τῆς ἀλισκαίας, τῆς ψυχῆς, ὁ ἐγέννησαν τὰ τῆς μετεμψυχώσεως καὶ τῆς ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἀνταποδόσεως δύγματα⁽³⁾. 'Τῆς μεταβολῆς ταύτης ὥγη μετηρήθησαν ἐν

(1) Τοῦτο λεγόει περὶ κύρτων τοῦ Διονύσου. 'Ἡν τῇ μυστικειᾳ θεολογίᾳ διαδεῖται ὅτι ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν μετεκβαλλομένην τῆς φύσεως ζωήν, τὴν ἐν χειρὶ μὲν θυγατρίαν, ἐν ἕστι δὲ ἀναζωογονομένην πᾶλιν, μὲν Διονυσός Ζαγρέος, καὶ ἐπομένως καθιστάται εἰς τῶν ὑποχθυνίων θεῶν, διὸ τούτην δὲ ἀκριβῶς τὰ Διονύσια μυστήρια εἶχον σπουδαιότερα μεγάλην μὲν πρὸς τὴν θελητὴν καὶ ἰδίδοτο τοῖς μεμυημένοις ταῦτα ἡ ἀκαγγελία (ΙΙλ. ἡ τ. Φιλ. 69c. Ηρθλ. Λριστοφ. Βατρ. 145 κ. ἐρ. 312 κ. ἐρ.), ὅτι διὰ κατοικίας ἐν Ἀδρανὶ πλησίον τῶν θεῶν. Μίας τούς θεούς δὲ ταύτους ἀνήκειν, μὲν εἰκός, πρὸ πάντων ὁ θεός, ὁ ἡσαν ἀφωσιωμένοι. Βραδύτερον δὲ Διονυσίος ἐταυτισθεὶς πρὸς τῶν Ηλούτων, τὰ παράδειγμα τῆς ταυτίας δέντος τοῦ Ἡρακλείτου. Ηρθλ. Κ. ε 11 ε γ κύτ. τόμ. I⁵, 51, 3. 663, 2.

(2) Ηρθλ. τὰ ἐν σελ. 353 καὶ 364.

(3) Ζελλερ, κύτ. Ηρθλ. Τορ. I⁵, 53 κ. ἐρ. 418 κ. ἐρ. 643 κ. ἐρ.. 729 κ. ἐρ.

τῇ ποιεῖσαι τῶν γρόνων τοῦ Εύριπίδου⁽¹⁾. Μετὰ τούτων συνάπτεται τέλος ἀσκητική τις ἡθική⁽²⁾, εἰς ἣν ἀνήκουσιν ἀποχὴ ἀπὸ τροφῆς ἐμψύχων⁽³⁾, ἀγαμία⁽⁴⁾, ἀποφυγὴ ἀπὸ τινῶν μολυσμῶν⁽⁵⁾, καὶ λευκὴ περιβολὴ. Ἡ φιλοσοφία κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ τῆς ἀσκητικῆς ταύτης ἡθικῆς ἔξιδιώσατο κατ' ἔννοιαν πνευματικώραν τὸ γενικότατον μόνον, ἥτοι τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς αἰσθητικότητος, βραδύτερην δέ, ἐν τῷ νέῳ πυθαγορισμῷ, παρεδέξατο αὐτὴν καὶ ἐν ὅλῳ αὐτῆς τῷ ἔξιωτερικῷ συγέμικτι. Άλλα πρὸ τούτου ὑπῆρχεν αὐτῇ προδισκεχακογρένη ὑπὸ τοῦ συγάλου τοῦ δικνοητικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως ἀλληλαγόντερος ὅδος.

Οὕτω λοιπὸν οἱ γρόνοι τοῦ Σωκράτους ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος πλιούσιον θησαυρὸν θρησκευτικὸν δοξασιῶν, ἡθικῶν ἀρχῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἔννοιῶν· ἀλλὰ συγγράμνως εἶχον ἥδη κατὰ πάντας ἀπορικκρυνθῆ ἀπὸ τοῦ προτέρου τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῆς προγενεστέρας ἡθικῆς. Οἱ παραδεδομένοι τύποι ἥσαν πλέον στενοί, νέοι ὄδοι ἀνεζητήθησαν καὶ νέα προβλήματα ἀνεφύγουσαν. Αἱ

(1) Ήλήν τοῦ Εύριπίδου (ἴδε ἀνωτέρῳ σελ. 111) φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Μελανηππίδης ('Απ. 6. Bergk σελ. 982) ἐδίδασκε τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ ὁ Ιων ('Απ. 4, αὐτ. σελ. 464) ἔξιδιώσατο τὴν περὶ ἀθανασίας πίστιν τῶν Ηὐθαγορείων. Ἐπιστροφὴν τῶν ψυχῶν εἰς τὸν αἰθέρα (ἴδε ἀνωτέρῳ σελ. 16, 7) ἐδύνατο νὰ σημαίνῃ καὶ τοῦ λαοῦ ἡ πίστις ὅτι οἱ Ουγγακοντες γίνονται ἀστέρες, ἡς μνείαν ποιεῖται ὁ Ἀριστοφάνης (Εἰρήνη 832).

(2) 'Ιδε τοῦρι πειδ. Ἰππολ. 940 κ. ἐφ 'Απ. 475. ΙΙ λάτ. Νόμ. 5', 782c. καὶ τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τῶν Ηὐθαγορείων.

(3) Ήσις τοῦτο ἀναφέρεται Ἰσως καὶ τὸ τοῦ Εύριπίδου 'Ἀπόσπ. 884.

(4) 'Οτι ἡ ἀγαμία τότε ἥδη ἀνῆκεν εἰς τὴν τελείτητα τοῦ Ὀρφικοῦ βίου φαίνεται ἐκ τοῦ Εύριπίδου, διτις τὸν Ἰππόλυτον διὰ τοῦτο πάντως ἐποίησεν Ὀρφικόν, διέτι ὡς καταφρονητής τῆς Ἀφροδίτης ('Ιππόλ. 10 κ. ἐφ 101) ἀνεμίμηνησκε διὰ τῆς τυπικῆς ἀγνότητος αὐτοῦ τὴν τῶν Ὀρφικῶν παρθενίαν. Εὐχὴ πρὸς τήρησιν ἀγνότητος ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ Ἀλέξανδρῳ 254. Γνωστὸν δ' ὅτι ὁ γάμος ἀπηγορεύετο εἰς τινὰς ιερείας, σπανιότερον εἰς ιερεῖς.

(5) «Φεύγω γένεσίν τε βροτῶν καὶ νεκροθίκης οὐ χριμπτόμενός» (Εὔριπ. 'Απ. 475, 16), τὸ κύτον ἄρα πρὸς τὸ «καθαρεύειν ἀπὸ κιδους καὶ λεχοῦς» (ἀπὸ ἐπαφῆς νεκροῦ καὶ λεχοῦς), ὅπερ ἀπαιτοῦσι τὰ Πυθαγόρεια. ὑπομνήματα κατ' Ἀλέξανδρον τὸν Πολυίστορον (παρὰ Διογένει Η', 33). Γέννησις καὶ θάνατος ἐξ εὐνοήτων λόγων θεωροῦνται ὡς μολυντικά. Πρβλ. Εὔριπ. 'Ιφιγ. ἐν Ταύρ. 372 κ. ἐφ. Θούκυδ. Ι', 104 καὶ ἀλλαχοῦ.

μυθικοὶ περὶ θεῶν παραπτάσεις καὶ οἱ περὶ τῆς μετὰ θάνατου καταστάσεως δόξαι ἀπώλεσην τὴν ἐσωτῆν σημασίαν, καὶ πάτη τῶν θεῶν ἡ μπαρᾶς κατέστη πολλοῖς ἀμφίβολος. Τὸν ἀργακῆν θῆτη περιέπεσον εἰς ἀχρηστένην, ἢ ἀπλάτην; τοῦ ἴδιωτικοῦ βίου ὑπεγήρησεν εἰς σφιδρὸν ὄρμὴν πρὸς ἀπόλυτην καὶ συμφέρον, ὁ ἀστειός βίος ἀπέπτυσε πάντας χαλινών. Έκηρύττοντο ἀργακί, αἵτινες ὀνέτρεπον τὸ κῦρος τοῦ γόρμου καὶ τοῦ δικτίου, ν̄ δὲ νεολαίης μετὰ γκρέζας ἔκουσε τὰ κηρύγματα τοῖτο. Η οὐσιορότητας καὶ ἡ μεγάλη πρέπεια τῆς αρχαῖας τέχνης ἥξατο ἀποβάλλοντα τὸν αὐτοκρήτην καὶ θεοπρεπῆ αὐτῆς γαραγγατῷρος γινομένη ἐπιδεικτικὴ δεξιότητα. Η Σοφιστικὴ περιέστησεν εἰς ἀμφιβολίκην τὸν μόνον τὴν πρωτέρην ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ κύριο τὸ δύνατὸν τῆς γνώσεως. 'Αλλ' ἡ δευτοποιία τοῦ 'Ελληνικοῦ λόγου δύναμις οὐ μόνην δὲν ἔχειται γένη, ἀλλὰ καὶ ἐπιλογίσιμη καὶ ἔχειρικρετήθη ἐν τοῖς κινήσεις καὶ τοῖς ἀγῶνι τοῦ Β' π. Χ. αἰώνος. 'Ο δοῖζων αὐτοῦ γήρανθη, ἡ διάνοια ὠργάνη, εἰ θεωρίαι καὶ οἱ ἔννοιαι αὐτοῦ ἐπλουτίσθησαν μετὰ τὴν ἔνδοξὴν αὐτοῦ ακτορθόμαντα. Τὸ πλεύσιον τοῦτο ὄλευσιν ἔπρεπε νὴ γρηγοριστηθῆναι. Η Σοφιστικὴ ὀνέτρεψε μέν, ἀλλὰ δὲν ὄντης εἰρηνικόν, ἐδωκε μὲν ἀφροδιά, ἀλλὰ δὲν ἔγραψι πρωτοπόντεν αὐτός. Λί πρακτικὴ καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ ὄντες οἱ ἀπότομοι νὰ γένηται τι νέον σπουδῆς ὅδιμο. Μήτρα τῆς πλευτού, διὸ ἀπήγανε οἱ περὶ τὸν 'Αριστοφάνην, δὲν ἦτοι πλέον δυνατὸν νὴ ἐπιστρέψωσιν. 'Αλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε καὶ νὴ περιστεριῶσι πλευτοὺς γνῶσιν καὶ πλευτοὺς ἄθετούς, ὡς τοῦτο ἔπειραν οἱ Σοφισταί. 'Θε τοι δην ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἄθετη ἐφάντασιν μέχρι τοῦδε ἐνεπερνεῖ, δὲν εἶπετο δὲν δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη καὶ ἄθετή, ὡς ἐκείνη ιαγωρέσσων. Τούτουντίον διανομένων ἔγινονται τὰ ὄλευσιν ἐπακτικοθέρητα τῆς θεωρίας ταύτης, τοσοῦτον ιαγωρίστερον ἐπενδύλλεται τὸ αὐθίγανον, ἵνα ἐκφύγωσι ταῦτα διὰ βίαιῆς τοις μετακρυμέσσοις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἄθετῆς. Ποίου πρὸς τοῦτο ὄδιν ἔπειρεπέ τις νὴ βαδίσῃ; εἰς τὸ διορχτικὸν ὄμρικον σφέσπτατο τοῦτο παντεδείνων τὴν φύγει τοῦδε πεῖρος τῶν προγράμτων. Η παραδεδομένη ἄθετή ὑπεγήρησεν εἰς τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα, διότι δὲν ἔστηριζετο ἐπὶ αὐθίγανης γνώσεως; τῆς ἀναγκαιότητος αὐτῆς, ἀλλὰ μόνην ἐπὶ ἀπλοῦ ὄρμευμάτων καὶ ἐπὶ τῆς συνηθείας. 'Ο μέλλων ὅρκος νὴ ἐπιγειρθῆται ἀνέθιμον τοῦ φύλου τίσεον ὕφειλε νὴ στηρίξῃ αὐτὸν ἐπὶ τῆς γνώσεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΔΙΟΓΩΦΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΛΗΜΗ ΚΟΥΚΟΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ίδοι τοι πότεν ἡ γνῶσις, ἢν ἀπέβαλον οἱ Σοφισταί, δεικνύεται· γον ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς νέους ἐπιστημονικῆς δημιουργίας. Ἡ πρύτερον φιλοσοφίας δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπαρχέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ κατεροῦ, διότι ἡτο μονομερῶς ἐστραμμένη πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως μόνον, περὶ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ νοῦ καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ οὐδεμίουν ἔξήγησιν παρεῖχεν. Ἡ νέα φιλοσοφία ὥφειλε νὰ θερπεύσῃ τὴν Ἑλλειψιν ταύτην, νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ τε τὴν θεωρητικὸν καὶ τὸν ἡθικὸν κλάδον καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸν συγχρητισθέντα πλοῦτον τῶν ἡθικῶν θεωριῶν, αἵτινες κατεβλήθησαν ἐν τῇ Αρχαιείᾳ, τῇ ποιήσει καὶ τῇ δημοσίᾳ ἡθικῇ. Τὰς ἀρχαιότερα συστήματα ὑπέκυψαν εἰς τὴν σκέψιν τῶν Σοφιστῶν, διότι ἡ μέθοδος αὐτῶν ἡτο μονομερής καὶ δὲν διευθύνοντο ἀπὸ ἀσφαλῶν ἐννοιῶν περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς γνώσεως. Τούτου δ' ἔνεκκα δὲν ἐδύναντο νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς διαλεκτικήν, ἥτις τὰς διαφόρους θεωρίας δι' ἀλλήλων ἀνέτρεπε, τὸ δὲ δυνατόν τῆς γνώσεως ἀνήρει πρινάλλουσα τὸ μεταβλητὸν καὶ τὸ ἀβέβαιον τῶν κατ' αἰσθησιν φαινομένων. Διαρκὲς οἰκοδόμημα τὸν δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ ίδρυθῃ, ἀν μὴ τὰ θερέλιας βαθέως ἐτίθεντο, ἀν μὴ εύρισκετο τὸ ὄργανον νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ μονομερεῖς θεωρίαι δι' ἀλλήλων, νὰ ἔξισθῶσι καὶ ἀριθμῶσιν αἱ ἀντιφάσεις, νὰ εύρεθῃ ἐν τοῖς μεταβαλλομένοις φαινομένοις ἡ ἀμετάβλητος τῶν πραγμάτων οὐσία. Τὸ ὄργανον τούτο ἡτο ἡ διαλεκτική, ἥτοι ἡ τέχνη τοῦ σχηματίζεν ἐννοίας· δὲ καρπὸς αὐτῆς ἡτο ἡ φιλοσοφικὴ ιδεολογία. Οὗτῳ δὲ ἡ ἐπίγνωσις τῶν Ἑλλειψεων καὶ τῶν σφραγίδων ἡγε φυσικῶς εἰς τὴν τροπήν, ἥν ἔλαβεν ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ Σωκράτους καὶ ἐντεῦθεν. Ἐκ τοῦ κλονισμοῦ τῶν ἡθικῶν πεποιθήσεων προεκλήθη ἡ ἐπιστημονικὴ ἡθική, ἐκ τῆς μονομερείας τῆς φυσιολογίας περιεκτικωτέρα ἔρευνα, ἐκ τῶν ἀντιφάσεων τῶν διγματικῶν συστημάτων ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος, ἐκ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς κατ' αἰσθησιν παρατηρήσεως ἡ περὶ τὰ νοητὰ φιλοσοφία, ἡ νοητολογία, ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῆς υλικῆς θεωρίας ἡ ιδεολογία. Ἡ πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας ἡτο φυσιολογία, ἥτοι φιλοσοφία περὶ τὴν φύσιν. Πρώτη ἡ Σοφιστικὴ ἀπεστράφη ἀπὸ τῆς φυσιολογίας, ἀπὸ τῆς φυσικῆς δηλούστη ἔρευνης, εἰς τὰ ἡθικὰ καὶ διαλεκτικὰ ζητήματα. Ἀπὸ τοῦ Σωκράτους καθίσταται ἐπικρατοῦσα ἡ διεύθυνσις αὕτη τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Σωκράτης ἀσχολεῖται.

ἀποκλειστικῶς περὶ τοὺς ὄρισμούς τῶν ἔννοιῶν καὶ περὶ τὴν ἐξέτα-
σιν τῆς ἀρετῆς, εἰς ταῦτα περιορίζονται μετ' ἀσημάντων ἐξαιρέσεων
καὶ αἱ ἀτελεῖς Σωκρατικὴ σγολὴ.

Καὶ παρὰ Πλάτωνος ἡ διαλεκτικὴ θερετικοῦς καὶ ἡ ἡθικὴ τελεί-
ωσις τοῦ συστήματος προέχει τῆς θεωρίας τῆς φύσεως. (¹) Ἀριστοτέ-
λης ἐπραγμάτευθη μὲν τὴν φυσικὴν ἐν ἐκτάπει καὶ μετ' ἀγόπης με-
γάλης, ὅλης τὴν φυσικὴν ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ψέρος τοῦ φιλοσο-
φικοῦ συστήματος αὐτοῦ ὑποτελές εἰς τὴν μεταφυσικὴν κατὰ τὴν
αξίαν. Οὕτω δὲ βλέπομεν ὅτι εὐρύνεται τῆς φιλοσοφίας ὁ κύκλος.
Η φιλοσοφία λοιπὸν διλας μεταβάλλεται νῦν. Καὶ ἡ μέθοδος δὲ ἡ
φιλοσοφικὴ καθίσταται νῦν διάφορης. Μὲν μὲν τῇ προγενεστέρᾳ φι-
λοσοφίᾳ ἡ νόησις κατευθύνεται ἀμέσως πρὸς τὰ αἰσθητὰ ὅντα, ἐν δὲ
τῇ Σωκρατικῇ καὶ τῇ μετὰ τὸν Σωκράτην φιλοσοφίᾳ κατὰ πρῶτον
κατευθύνεται πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ μόνην διὸ τῆς ἔννοιας ἐπὶ τὰ
αἰσθητὰ πράγματα. Η ἀρχαιότερῃ φιλοσοφίᾳ ἐξήταξεν ὅνει προ-
παρασκευῆς τινος ποικιλητῶν κατηγορήματος κατηγοροῦνται τῶν πραγμά-
των, π. γ. τὰ ὃν κινεῖται ἢ δὲν κινεῖται; πῶς συνέστη ὁ κόσμος καὶ
πόθεν; καὶ οὗτος ἐφεξῆς. Η νῦν φιλοσοφία ἐξετάζει κατὰ πρῶτον τὰς
ἡ φύσις τῶν ὅντων καὶ ἕντα, κατὰ τὴν ἔννοιαν κύτων, καὶ ὕστερον
ἐκ τῆς ὄρθιᾶς νοηθείσης ἔννοιας τοῦ πράγματος πιστεύει ὅτι δύναται
νὰ μάθῃ τι καὶ περὶ τῶν ἴδιωτῶν καὶ τῶν καταστάσεων αὐτοῦ(¹).
Ἄντε λοιπὸν νὰ ζητῇ τὰ πράγματα, ὡς ἐπριττεῖν ἡ προγενεστέρᾳ
φιλοσοφίᾳ, ζητεῖ ἡ νῦν φιλοσοφία τινὸς λόγους τῶν πραγμάτων, ἀντὶ
νὰ ζητῇ τὰ ὅντα ζητεῖ τὴν ἀλήθευτιν τῶν ἀγαθῶν.
Αλλὰ τὴν ἔννοιαν
πράγματος τινος σχηματίζομεν, ὅταν ἐξετάπομπεν ἀπέπικε τὰς δια-
φόρους ὅψεις καὶ ἴδιωτας αὐτοῦ, ὅταν δημιουργεῖ τὰς φαινομένας
ἀντιφάσεις, ὅταν διακρίνωμεν τὸ ἐν αὐτῷ σταθερὸν καὶ μόνιμον ἀπὸ
τοῦ ἀσταθεοῦς καὶ μεταβλητοῦ, ἐνὶ λόγῳ ἡ ἔννοια σχηματίζεται διὰ
τῆς διαλεκτικῆς ἐκείνης μεθόδου, ἣν ὁ μὲν Σωκράτης εἰσηγήσατο, ὁ
δὲ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀκριβέστερον ἤμετέωσαν, καὶ ἀνέ-
πτυξαν.
Ἐν φ λοιπὸν οἱ προγενέστεροι, ὅπως ὄριστωσι τὴν οὐσίαν
τῶν πραγμάτων, ἀφωριῶντο ἀπὸ τινῶν ἐπιπολαίων ἴδιωτῶν αὐ-
τῶν, νῦν ἀπαιτεῖται, ἵνα πρὸ πάσης κρίσεως περὶ δεδομένου τινός

(¹) Πρόβλ. ΙΙ λ ἀ τ. Φαιδ. 99 Δ. κ.εξ.

πράγματος προηγήται ἢ παχυμερής ἔξέτασις καὶ σύγκρισις ἀπασῶν τῶν ἰδιωτήτων αὐτοῦ. Τὸν διγματισμὸν ἀντικαθίστησι νῦν ἡ διαλεκτική. Οὕτω δὲ ὁ τρόπος τῆς διανοήσεως, δι' αὗτῆς η Σοφιστικὴ διέλυσε τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, παραλογιζόμενη τοῦτον ἐν τῇ νέᾳ ὡς βιοηθητικὸν ὅργανον. Λίγοι διάφοροι δῆλοι δὴ ὄψεις, ἐξ ὧν δύνανται νὸς θεωρηθῆσιν τὰ πράγματα, συγάγονται καὶ συγκρίνονται πρὸς ἀλλήλους, ἀλλοὶ δὲν ἔξαγεται καὶ τὸ ἀρνητικὸν πόρισμα, ὅτι αἱ παραστάσεις ἡρῶν δὲν ἀληθεύουσιν ὡς περιέχουσσαι ἀντιφατικοὺς διορισμούς, ἀλλὰ συγάπτουνται θετικῆς εἰς ἐγύτητα αἱ ἀντιθέσεις, δεικνύεται δὲ τὴν ἀληθήνης ἐπιστήμην ὑπέρκειται τῶν ἀντιφάσεων, διότι ἀναναφέρεται εἰς ἕκεῖνο μόνον, δπερ ἐνοῖς ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀντιθέσεις καὶ ἀπηκλείει ἐξ ἑαυτοῦ τὰς ἀντιφάσεις. Λέγεται δὲ τὸν ἐννοιῶν γνῶσις ἀποτελεῖ τὸ ἴδιον τῆς Σωκρατικῆς, Ηλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας.

'Ἄλλοι' ἀφ' αὗτης μόνης ἡ ἐννοιακὴ παρέχεται ἀληθήγνωσιν, ἐπειταὶ δὲ τὸ ἀληθές εἶναι, ἡ ἀληθής οὐσία, ἐν μόνῳ τῷ νοούμενῷ οὐδὲ ὑπόρχη, ἐν τῇ οὐσίᾳ δῆλοι δὴ τῶν πραγμάτων ὡς αὕτη παρίσταται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο τὸ οὖσιόδες εἶναι δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ ὕλῃ τούναντίον μάλιστα, ἐξ δὲ τοῦ ὅ μὲν Ἀναξαγόρας ἥδη ἀνεγνώρισεν, δὲ τὴν ὕλην μόνον διὰ τοῦ νοῦ δύναται νὰ σχηματισθῇ εἰς κόσμον, ἡ δὲ Σοφιστικὴ ἐπειταὶ διέλυσε τὴν παλαιότεραν ὄλικὴν φυσικὴν εἰς Σκέψιν, ὑπελείπετο μόνον τὸ εἶδος (ἢ μορφή) καὶ τὸ οὖσικο (ἢ τελικὴ αἰτία) τῶν πραγμάτων, δέ εστι τὸ ἐν τοῖς φυγνομένοις δύνατον καὶ δισώματον νὰ κηρυχθῇ ὡς τὸ μόνον, περὶ οὗ κυρίως πρόκειται κατὰ τὸν δρισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν πραγμάτων, κατὰ δυναστολούσθιον δὲ καὶ ὡς τὸ μόνον ἀληθές δὲν ἐν τοῖς φυγνομένοις. Ή τοῦ Σωκράτους ἀρχή φιλοσοφία τῶν ἐννοιῶν ἡγε λογικώτατα εἰς τὴν ἴδεολογίαν. Λίγοι τῆς ἴδεολογίας ταύτης φένονται σαφῶς παρ' αὐτῷ ἥδη τῷ Σωκράτει. Ή ἀδιαφορία τοῦ Σωκράτους πρὸς τὰς φυσικὰς ζητήσεις καὶ ἡ ὀγκάπη αὐτοῦ πρὸς τὰς ἡθικὰς ἐρεύνας ἀποδειχνύουσιν ἀρχούντως, δὲ τοὺς ἐσωτερικὸν κόσμον ἀπένεμε πολλῷ ὑψηλοτέραν δέξιαν ἢ εἰς τὸν ἔξωτερικόν. Ή δὲ τελολογικὴ αὐτοῦ θεωρία τῆς φύσεως ἥρχει μόνον νὰ ἀναγράφῃ εἰς τὰς μεταφυσικὰς αὐτῆς προϋποθέσεις, δπως παράσχῃ τὴν ἐννοιαν δὲ τούχι. Ἡ ὕλη, ἀλλ' ἡ τὴν ὕλην σχηματίζουσα ἐννοιακὴ ποιεῖ ἔκχαστον πρᾶγμα

τοῦθι' ὅπερ ἐστίν, ὅτι ἐπαρένως μόνη ἡ ἔννοια παρίστησι τὴν ἀληθικήν κύτου ὑπίσιαν. Η ἰδεολογία ἐμφανίζεται ἀκριβέστερον πικρὸς τοῖς Μεγαρικοῖς, πικρὸς δὲ τῷ Πλάτωνι κυριεῖει πάντων τῶν μερῶν τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Καὶ κύτος ὁ Ἀριστοτέλης μένει πιστὸς τῇ ἰδεολογίᾳ. Εἰ καὶ διαμφισθῆτε τὸ ὑπερκόσμιον τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ἴσχυρίζεται ἄμφως ὡς ἐκεῖνος, ὅτι οὐχὶ ἡ θλη, ἀλλὰ τὸ εἶδός ἐστι τὸ ἀληθές καὶ πραγματικόν καὶ ὅτι ἡ ὑψίστη ἀληθίεια καὶ πραγματικότης ὑπάρχει ἐν μόνῳ τῷ θλῃῷ γῇ. Τούτου δὲ ἔνεκκ αγρύπτει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ φυσικῇ τὰς τελικὰς κίτικας ὑποτέρχες τῶν οὐλικῶν. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δρᾷ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς πρὸς τοὺς Σωκράτους φιλοσόφους ἐστὶν ἰδιολόγος.

'Ἐν δὲ λοιπὸν ἡ πρὸς τοὺς Σωκράτους φιλοσοφία ἡπειρούσις τῆς θεωρίας τῆς φύσεως ἀφορμιωμένη ὡς κυριώτερον ἔργον κύτης ἀνέγειται τὸ ἔξετάσαι τὴν οὐσίαν καὶ τὰς κίτικας τῶν πραγμάτων ὑπῶν καὶ πόσης τοῦτο ἀνήργετο εἰς τὴν οὐλικὴν κύτην παντηγνα, ἡ οὐτὸς τοῦ Σωκράτους ἰδρυθεῖσαι φιλοσοφίας δεικνύει οὐσιωδῶς διεργορύθμον γραφεῖται. Λοτὴ δργεται οὐχὶ ἀπὸ τῆς πραγματικότητος τῆς φύσεως ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἔξετάσης τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τοῦ γνῶσης τοιούτου· δέν δργεται ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἀλλὰ ἀπὸ τῆς θεωρίας. Λοτὴ θέλει νὴ ἔξετάση τὰ φυινόμενα κατὰ πρῶτον λογικῶς καὶ κατὰ δεύτερον λόγου φυσικῶς. 'Λοτὴ τῆς δογματικῆς μεθόδου καθίστηκε τὴν δικτεστικήν μέθοδον, ἀντὶ τῆς οὐλικῆς φιλοσοφίας τὴν ἰδεολογίαν. '(Ο) νοῦς ἀναγνωρίζεται νῦν ὡς ἀνώτερον τῆς φύσεως, ἡ ἔννοια ἡ τὸ εἶδος ἀνώτερον τῆς οὐλης, ἡ περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφία, ἡ φυσιολογία διῃρεῖ δέν. καθίσταται φιλοσοφία περὶ τὰς ἔννοιας, ἀπροσλογία.

'Ἀντιθέτως πρὸς τὴν Σοφιστικήν, ἡτις ἡρνεῖται τὴν γνῶσιν, ἡ νῦν φιλοσοφία ἀναγνωρίζει πληρέστατα τὴν κύτητελην ἡξίαν τῆς ἐπιστήμης, ἡ γνῶσης θεωρεῖται ὡς ἐν ἐκυρῷ τὸ τέλος ἔχοντα, ὡς σκοπὸς αὐτοτελῆς καὶ οὐχὶ ὡς μέσον, ἡ θεωρία καρύττεται τὸ ἥδιστον καὶ μικκριώτερον, ἡ δὲ πρᾶξις ἔξερτωμένη ἐκ τῆς γνώσεως καὶ οὐχὶ ἡ γνῶσις ἔξερτωμένη ἐκ τοῦ πνεύμου τοῦ πραγμάτου βίου. Οὐδεμίας νῦν ἀμφιβολίας περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως.

Καὶ ἡ φυσική, ἡς οἱ Σοφισταὶ καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἤμελησαν, καλλιεργεῖται λίγην ἀποτελεσματικῶς. '(Ο) Σωκράτης μετὰ τῶν πλεστῶν μαθητῶν αὐτοῦ φάνεται ἀμελῶν κύτης, ἀλλὰ δὲ Πλάτων δέν

δύναται νὰ στερηθῇ αὐτῆς, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης προήγαγεν αὐτὴν οὕτως, ὅστε ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας οὐδεμίαν περαιτέρω ἀνάπτυξιν ἔδυνθῇ νὰ προσλάβῃ κατὰ τὸ κύριο.

Ἡ ἡθικὴ χωρεῖ πέρα τοῦ παραδεδομένου, συμπληροῦ τὴν ἡθικὴν συνήθειαν διὰ ἡθικῆς θεωρίας καὶ αὐτοτελοῦς πρόξεως, ποιεῖται διάκρισιν εξωτερικῆς πρόξεως καὶ προαιρέσεως. Ἀπαιτεῖ ἀνύφωσιν ὑπὲρ τὸν κατ' αἰσθησιν βίον εἰς τὸ ἴδεωδες, καθαίρει τὴν ἡθικὴν συνείδησιν κατά τε τὸ περιχώμενον καὶ τὸ ἐλαστήρια αὐτῆς, διδάσκει ἀρετὴν ἀνθρωπίνην, ἥτις δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ τὴν πολιτείαν θέλει ὡς μέσον πραγματώσεως τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας. Καὶ δικιάς ἀπέχει πολὺ τῆς τῶν Στωικῶν καὶ Ἐπικουρείων ἀπαθείας, τῆς τῶν Σκεπτικῶν ἀταραξίας καὶ τῆς τῶν γένουν Πλατωνικῶν ἀσκητικῆς αὐστηρότητος. Δὲν θέλει ν' ἀποσπάσῃ τὸν ἀνθρωπὸν ἐν τῇ ἡθικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ ἀπὸ τῆς φύσεως. Τὴν ἀρετὴν ἔννοετ τὸν Ἀριστοτέλης ὡς τελείωσιν τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ἡθικόν κακὸν ἀναπτύσσει μετὰ τοῦ Ηλάτωνος ἐκ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὸ κατ' αἰσθησιν κακόν. Ἀπαιτεῖ ἵνα ὁ φιλόσοφος δρᾷ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Δὲν ἔχει τὸν μετκγενέστερον κοσμοπολιτισμόν, δὲν ἔχει ὡσαύτως τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὸν πολιτικὸν βίον. Καὶ ἐνταῦθα τηρεῖ τὸ μέσον, δὲν θέλει οὔτε ἀνελεύθερον καὶ δουλικὴν πρὸς τὸν ἔξωτερικὸν κύριον ἀφοσίωσιν καὶ προσκύλλησιν οὔτε πάλιν ἀρνησιν καὶ φυγὴν ἀπ' αὐτοῦ, τὸν ἡθικὸν δῆλα δὴ ἀνθρωπὸν δὲν θέλει οὔτε Σαρδανάπαλον οὔτε ἀσκητὴν.

Τὸ περίοδος αὗτη διακρίνεται τῆς μὲν προτέρας καθ' ὅσον ἡ φιλοσοφία διευθύνεται ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν πρὸς τὰ νοητά, ἀπὸ τῆς ψλῆς πρὸς τὴν ἴδεαν, τῆς δὲ τρίτης καθ' ὅσον τὸ νοοῦν ὑποκείμενον δεν ἀσχολεῖται, ὡς παρ' ἐκείνη, περὶ ἔσχυτὸν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς αὐτοσυνειδήσιας, ἀλλὰ περὶ τὴν γνῶσιν τοῦ καθ' ἔσχυτὸν ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ.

Καὶ καθόλου ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας τῆς περιόδου ταύτης ἔστιν ἡ γνῶσις τῶν ἐννοιῶν, τῶν εἰδῶν, τῶν ἴδεων, ἡ ἴδεολογία.

Ἡ ἀρχὴ αὗτη συμπληροῦται ἐν τρισὶ φιλοσοφικαῖς σχολαῖς, ὃν οἱ ιδρυταὶ ἵστανται πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ σχέσει μαθητοῦ πρὸς διδάσκαλον καὶ ἀνήκουσιν εἰς τρεῖς γενεάς.